

Vida Gumauskaitė

STRUKTŪRALISTINIO METODO GALIMYBĖS IR RIBOS

*Kultūros filosofijos ir meno institutas
Dabartinės filosofijos skyrius
Saltoniškių g. 58
LT-08105 Vilnius
El. paštas dabart-filosl@kfmi.lt*

*„(...) Protas turi savo ribas, kurias primeta
niekada iki galo neperžvelgiamai tikrovei ir (...) jis suvokia tik per tų ribų „pinučius“.¹*

Claude Lévi-Strauss

Kaip žinoma, pirmoji humanitarinė disciplina, savo objekto analizei pritaikiusi struktūrinį tyrimo metodą, buvo lingvistika. Struktūralizmas, kaip įtakingas intelektualinis judėjimas, Prancūzijoje pakeitęs egzistencializmą, radosi šiam metodui plintant į kitas humanitarinių ir socialinių mokslų sritis, kai iškilo klausimas apie vienaarūšių ir net tapačių struktūrų, atskleistų visiškai skirtingose žmogaus veiklos srityse, statusą, struktūralistinio metodo universalumą, jo taikymo problemas bei jų filosofinį apibendrinimą. Struktūralistiniu metodu struktūralistai siekė ne tik praktiškai realizuoti, bet ir teoriškai pagrįsti objektyvaus mokslinio žinojimo galimybę įvairiose humanitarinių ir socialinių mokslų srityse – tuo būdu ribą tarp mokslo ir filosofijos jie stumtelėjo mokslo naudai į subjektyvios, žmogiškosios realybės sritį, tradiciškai priklausiusią išimtinai filosofijai, įrodinėdami, kad tą realybę tam tikra dalimi² galima ir būtina tirti objektyviai, moksliskai.

¹ Lévi-Strauss, C.; Évilon, D. 2002. *Iš arti ir iš toli*. Vilnius: Baltos lankos, p. 125.

² Struktūralizmo metras C. Lévi-Straussas, pvz., ne kartą pažymėjo, kad struktūralistinis metodas anaip tol neišsemia žmogiškosios realybės paaiškinimo. Vienne interviu jis teigia: „Man niekada nedingtelėjo mintis [...], kad visa, ką mes aptinkame socialiniame gyvenime, galime paaiškinti struktūriniu analize.“

Struktūralistinio metodo susiformavimą pirmiausia lingvistikoje, kurią C. Lévi-Straussas apibūdino kaip vienintelę humanitarinę discipliną, galinčią vadintis mokslu, lėmė F. de Saussure'o atradimai. Suformuluodamas tokias dichotomines priešpriešas kaip antai: kalba/šneka, sinchronija/diachronija, forma/substancija, vidinė/išorinė lingvistika, jis grynu pavidalu išskyrė abstraktų lingvistikos tyrimo objektą – kalbą kaip ženklų sistemą ir vidinius jos veikimo mechanizmus, vėliau pavadintus struktūromis, kurių tyrimui, kaip pasirodė, galima pritaikyti griežtus loginius matematinius metodus. Įvairiose struktūrinės lingvistikos mokyklose taikant hipotetinę dedukcinę prieigą, modeliavimą, formalizavimą, matematizavimą, kalbotyra ilgainiui virto palyginti tiksliu mokslu, teoriniu statusu artimu gamtos mokslams. Struktūrinė lingvistika sugebėjo paaiškinti daug faktų, nepaaiškinamų iš lyginamosios istorinės kalbotyros perspektyvos, virsdama kelrodžiu tiems mokslininkams humanitarams, kurie siekė griežto, įrodomo pažinimo. Tai buvo ypač aktualu tuose moksluose, kuriuose, pvz., etnografijoje, susikaupė didelės apimties įvairiarūšė medžiaga, reikalaujanti suvokimo. Įvairios, dažnai tarpusavyje susikertančios hipotezės dėl savo spekuliatyvaus pobūdžio negalėjo tapti įrodomomis teorijomis (būdingas pavyzdys – nuo Antikos iki šių laikų kuriami gausūs mitų aiškinimai).

Kadangi spekuliatyvinės hipotezės humanitarinių ir socialinių mokslų srityje visuomet akivaizdžiai ar paslėptai remiasi atitinkamomis filosofinėmis prielaidomis, siekimas sukurti griežtas mokslines teorijas čia visada siejasi su antifilosofine nuostata, kurios radikaliausia išraiška yra pozityvistinis „metafizikos atmetimas“. Tačiau struktūralizmas, nepaisant jo atremties į pozityvų žinojimą bei tam tikro antifilosofinio kryptingumo, šiuo radikaliu keliu nenuėjo. Priešingai negu tradicinis pozityvizmas, teigiantis empirinių faktų pirmumą teorijos atžvilgiu, struktūralizmas jungia empirinį patyrimą su teorija, o tai nulėmė būtent struktūralizmo genetinis ryšys su struktūrine lingvistika.

Struktūrinė lingvistika mokslinio griežtumo pasiekė pirmiausia išskirdama kalboje ženklinį aspektą ir traktuodama kalbą kaip ženklų sistemą. Tačiau ženklų sistemos egzistuoja ne tik kalboje, bet ir daugelyje kultūros sričių. Antai pirmykščių bendruomenių gyvenimas, kaip parodė C. Lévi-Straussas, tiesiog kupinas visokeriopų ženklų sistemų – tai ir totemizmas, ir mitai, ir įvairios socialinės organizacijos bei vedybų formos. Ženklų sistema ir lingvistikoje, ir kituose moksluose yra privilegijuotas struktūrinės analizės objektas. Nes atskiras ženklas, tiksliau, jo jutimiškai suvokiama dalis – signifikantas, būda-

Priešingai, man atrodo, kad socialinis gyvenimas ir jį supanti empirinė tikrovė žmogiškajame lygmenyje yra atsitiktinumo valda [...] Paprasčiausiai manau, kad šioje bekraštėje empirikos srityje [...], kurioje viešpatauja netvarka, šen bei ten iškyla organizuotos (tvarkos) salelės [...], kurias tiriant, net jei jos labai mažos, galima pasiekti šokio tokio apibrėžtumo, žinodamas sykiu, kad taip atsitinka toli gražu ne kiekvienu atveju.“ Op. cit., p. 118–119.

mas kažkieno kito pakaitalu ar reprezentantu³, pats savaime nėra svarbus: kaip pakaitalas jis bet kada gali būti pakeistas kitu pakaitalu; pvz., kalboje akustinis ženklus – garsus – pakeičia grafiniai ženklai – raidės. Esmiškai svarbiais laikomi ne ženklai, o ženklų tarpusavio santykiai, ar, kitaip tariant, vidinė ženklų sistemos struktūra. Tai suponuoja pamatinį struktūralizmo metodologinį principą, formuluojamą kaip metodologinis tarpelementinių santykių pirmumas elementų atžvilgiu. C. Lévi-Straussas rašo: „Tradicinės antropologijos, kaip ir tradicinės lingvistikos, klaida tai, kad buvo svarstomi nariai, o ne santykiai tarp narių“.⁴ Antai, tiriant mitus, buvo interpretuojami atskiri mitų elementai, neaiškinant jų tarpusavio santykių, jų savitos „kalbos“ taisyklių. Tokios subjektyvistinės interpretacijos negalėjo pateikti objektyviai pagrįstų žinių apie tiriamą objektą.

Struktūrinėje lingvistikoje ir kituose humanitariniuose moksluose, analizuojančiuose ženklų sistemas, santykiai, determinuojantys sistemos elementus, nėra stebimi paviršiniame lygmenyje. Paprastai jų nesuvokia ir pats subjektas, praktiškai vartojantis tam tikrą ženklų sistemą. Neįsisąmonintas jų vartojimas netgi laikomas būtina ženklų sistemos veikimo sąlyga. „Su mitu vyksta tas pats, kaip ir su kalba: individas, kuris turėdamas būtinų žinių ir meistriško savo kalboje sąmoningai naudotąsi fonologiniais ir gramatiniais dėsniais, bematant pamestą savo minčių giją“, – teigia C. Lévi-Straussas.⁵ Taigi egzistuoja ir sąmoningo veikimo su ženklais lygmuo, ir paslėptų, neįsisąmonintai taikomų taisyklių lygmuo, kurie atitinka empirinį ir teorinį lygmenis, savybingus kiekvienam išsivysčiusiam mokslui ir užtikrinančius jų paaiškinamąjį pobūdį.

Tačiau specifinė kliūtis, su kuria susiduria humanitariniai ir socialiniai mokslai siekiant objektyvaus žinojimo, slypi tame, kad pats tų mokslų tyrimo objektas, persmelktas žmogiškojo subjektyvumo su jo pasirinkimo laisve, vertybėmis, tikslais, prasmėmis, yra sunkiai išspraudžiamas į objektyvių dėsningumą rėmus. Vis dėlto struktūralistinė prieiga per neįsisąmonintas ženklų sistemų struktūras leidžia pastarąsias tirti netgi pasitelkiant loginį-matematinį modeliavimą. Tos neįsisąmonintos struktūros – tai invariantai, kurių atžvilgiu sąmoningo veikimo su ženklais lygmuo yra lengvai apskaičiuojamų variantų visuma. Vadinas, žmogaus laisvė bei kiti žmogiškojo subjektyvumo atributai ne pašalinami, o apribojami: jiems suteikiamas pasirinkimas tarp variantų, kurių skaičius ne begalinis, o visiškai apibrėžtas ir priklauso nuo neįsisąmoninto invarianto. Pavyzdžiui, žmogus gali išreikšti tą pačią mintį labai įvairiai,

³ Pagal F. de Saussure'o ženklų koncepciją, žymintysis (signifikantas) pakeičia ar reprezentuoja žymimąjį (signifikatą). Соссюр. Ф. де 1977. „Курс общей лингвистики“, Соссюр Ф. де. *Труды по языкознанию*. Москва: Прогресс, с. 31–273.

⁴ Lévi-Strauss, C. 1969. *Structural Anthropology*. London: Allen Lane the Penguin Press, 1969, p. 46.

⁵ Op. cit., p. 11.

vartodamas vienokius ar kitokius posakius, sinonimus, tačiau tų išraiškų kiekis yra ribotas ir visos jos turi paklusti gramatikos, sintaksės ir kitoms kalbos taisyklėms, dėl to ir randasi žmonių tarpusavio supratimas – antraip kalba negalėtų būti jų bendravimo priemonė. O ir kiti kultūros reiškiniai, kuriuose išskiriamas ženklinis aspektas, kaip antai ritualas, mitas, taip pat turi būti suprantami visiems tos bendruomenės nariams, jie taip pat išsiskleidžia įvairiais variantais, pertvarkomais į atitinkamus invariantus.

Struktūralistine ženklina, arba semiotine, prieiga pagrįsta ir C. Lévi-Strausso vadinamoji superracionalizmo koncepcija, postuluoianti juslinių duomenų įtraukimą į racionalų lygmenį, suvokiant ir vienus, ir kitus veiksnius jų vienovėje. „[...] Aš bandžiau peržengti priešpriešą tarp jutimiško ir protu suvokiamo iš pat pradžių veikdamas ženkliniame lygmenyje, – rašo C. Lévi-Straussas. – Ženklų funkcija yra būtent išreikšti viena su kito pagalba. Net labai apriboti skaičiumi jie pasiduoda griežtai organizuotoms kombinacijoms, kurios gali perduoti net rafnuotesnius ištisos jutiminio patyrimo srities niuansus. Tuo būdu mes galime tikėtis pasiekti lygmenį, kur loginės savybės, kaip objektų atributai, bus parodytos taip tiesiogiai kaip aromatas ar kvapai; kvapai akivaizdžiai atpažįstami, ir mes žinome, kad jie yra padarinys kombinacijų, sudarytų iš elementų, kurie, įvairiai selekcionuojami bei organizuojami, sukuria supratimą apie įvairius kvapus“.⁶

Jutimiško signifikanto dėka ženklas išreiškia kažką, esantį mintyse. Tačiau signifikantas nėra visiškai neapibrėžtas: jis turi būti aiškiai priešpastatytas kito ženklo signifikantui – tai būtina ženklų sistemos veikimo sąlyga, lingvistikoje pavadinta „binarinių opozicijų“ principu, vėliau struktūralizmo sėkmingai pritaikytu ir kituose humanitariniuose bei socialiniuose moksluose. Diferencijuoti, priešpastatyti, klasifikuoti jutiminiai atributai atitinka tokius pat diferencijuotus ir klasifikuotus ženklais išreikštus mintyse esančius turinius. Pritaikęs struktūralistinį metodą mitams tirti, C. Lévi-Straussas atskleidė vadinamąją jutiminių kokybių logiką, tapачią mąstymo logikai, t. y. įrodė, kad pirmykštis mąstymas yra taip pat logiškas, kaip ir civilizuotas, o tai buvo griežtai paneigęs L. Lévy-Bruhlis savo populiarioje iracionalaus, ikiloginio pirmykščio mąstymo koncepcijoje. Struktūralistinės prieigos dėka C. Lévi-Straussui pavyko „parodyti, kaip empirinės kategorijos – tokios kaip žalia ir virta, šviežia ir sugedę, šlapia ir sudegę ir kt., kurios gali būti tiksliai apibrėžtos tik etnografinio stebėjimo būdu ir kiekvienam atvejui tam tikros kultūros požiūriu – gali vis dėlto būti panaudotos kaip konceptualios priemonės abstrakčioms sąvokoms detalizuoti ir joms jungti į teiginius“.⁷ C. Lévi-Strausso atlikta struktūrinė–semiotinė mitų analizė atskleidžia, kad abstrakčios sąvokos

⁶ Lévi-Strauss, C. 1975. *The Raw and the Cooked: Introduction to a Science of Mythology: 1*. New York, Hagerstown, San Francisco, London: Harper Colophon Books, p. 14.

⁷ Op. cit., p. 1.

mituose yra užkoduotos remiantis įvairiomis juslinių kokybių grupėmis, sudarančiomis tarpusavyje sukeičiamų kodų (kulinarinis, biologinis, astronominis ir kt. kodai) eilę.

Mitų analizei taikant struktūralistinę prieigą, pirmiausiai kokio nors mito fragmentuose kaip kodiniai ženklai išskiriamos pasikartojančios jutiminių kokybių, formų, savybių ir kt. priešstatos – binarinės opozicijos, po to nustatomos transformacijos, t. y. tų struktūros dalių variantai, pvz., simetriškai pergrupavimai bei jų perkodavimai į kitas ženklų sistemas. Tai įgalina sutelkti iš pradžių artimus vienas kitam mitus, akivaizdžius to paties mito variantus, o vėliau – vis labiau vienas nuo kito besiskiriančius, bet tos pačios struktūros, mitus. Einant tuo keliu, ištyrus daugybę mitų ir galų gale sugrįžus prie pirminio mito, galima paaiškinti pastarojo visas, anksčiau atrodžiusias beprasmiškomis, perteklinėmis ar nereikalingomis, detales.

Išaiškindamas mitologiją kaip logiką, C. Lévi-Straussas kartu atskleidžia konkretų, t. y. jutiminį ir metaforinį, tos logikos pobūdį. Toks mitologijos supratimas yra įdomus ir vertingas estetikos požiūriu, ypač aiškinant meno intelektualinio ir jutiminio pradų vienybę, metaforinį estetinio suvokimo pagrindą. E. Leachas, pritaikęs struktūralistinį metodą Biblijos analizei, atskleidė, kad daugelis išoriškai nesusijusių biblinių istorijų yra tapačios struktūros ir gali būti kildinamos viena iš kitos, remiantis paprastomis transformacijos taisyklėmis. Tai atitinka C. Lévi-Strausso iškeltą mitinio invarianto ir jo variantų transformacijos idėją. Šiuo požiūriu ypač įdomus E. Leacho pateiktas trijų įžanginių Biblijos skyrių, vadinamųjų Genezės skyrių, struktūralistinis tyrimas. Genezės skyriai, kuriuose liečiami esminiai ir paslaptiniausi žmogaus kilmės klausimai, – tai savotiškas pasaulietiškos literatūros modelis, nes jie apima ir kontrastingus charakterius, ir konfliktus, ir kulminaciją, ir atomazgą. E. Leachas išryškina, kad kiekvienas Genezės skyrius tam tikru būdu įkūnija esmines pasakojimo struktūras, o visi skyriai, paimti kartu, sudaro vieningą užbaigtą visumą.⁸ E. Leacho atlikta išsami biblinių istorijų struktūrinė analizė vaizdžiai parodo struktūralistinio metodo taikymo bei perdavimo kitų specialybių mokslininkams ir įvairioms sritims galimybę. „Dviejų žmonių, galinčių pateikti įtikinamas struktūrines analizes, visiškai pakanka, siekiant įrodyti mokslinį metodo pagrįstumą“, – teigia H. Gardneris.⁹

Galima teigti, kad ryškiausiai struktūralistinio metodo galimybės (be struktūrinės lingvistikos pasiekimų) atsiskleidė įvairiašakėje C. Lévi-Strausso mokslinėje veikloje: šalia struktūrinės mitų analizės analogiškus tyrimo principus struktūralizmo metras įvedė į plačią etnografinės problematikos sritį.

⁸ Leach, E. 1970. „The Legitimacy of Solomon: Some Structural Aspects of Old Testament History“, *Introduction to Structuralism*, ed. by M. Lane. New York: Basic Books, p. 248–292.

⁹ Gardner, H. 1974. *The Quest for Mind. Piaget, Lévi-Strauss and the Structuralist Movement*. New York: Vintage Books, p. 137.

Savo pirmame svarbiame darbe *Elementariosios giminystės struktūros* C. Lévi-Straussas parodė, kaip, atsiradus komunikacijai, kurią jis laikė vienu svarbiausių veiksmų, nustatančių ribą tarp žmogiškosios kultūros ir gamtos, susidarė pirmosios elementarios socialinės struktūros, t. y. kaip pasikeitimas dovanomis, moterimis ir pranešimais (žodžiais) sudaro sistemas, kuriose socialiniai faktai vienu metu yra ir daiktai, ir ženklai. Atskleidus bendrus giminystės ir matematinių struktūrų principus, buvo pirmąkart sukurta formali vedybų taisyklių, aptinkamų kai kuriose pirmykštėse visuomenėse, teorija, įgalinanti naują vedybinių santykių tipologiją, taikančią matematinius modelius.

Struktūralistinė prieiga lėmė ir originalų totemizmo problemos sprendimą: totemų panaudojimą C. Lévi-Straussas susiejo su simbolių klasifikavimo apskritai ar tos kalbos, – ženklų sistemos, kuria naudojasi pirmykštė visuomenė, – tyrimu (kn. *Totemizmas*). Kitaip tariant, toteminę logiką C. Lévi-Straussas aiškina ne kaip atskirą pirmykštės visuomenės reiškinių, bet kaip būdingą mitinio mąstymo ypatybę, gamtinių bei socialinių reiškinių klasifikavimo įrankį ir priemonę. Totemizmas, įrodinėja jis, nustato loginių opozicijų tarp gyvūnų ar augalų sąryšį su opozicijomis tarp socialinių grupių.

Analizuodamas pirmykštį mąstymą (kn. *Laukinis mąstymas*) C. Lévi-Straussas atskleidžia pastarojo ir civilizuoto mąstymo tapatumus, o jų skirtumą iškelia dviejų mokslo rūšių arba lygmenų pavidalu. Jis parodo, kad ir civilizuotam mokslui, ir pirmykščių žmonių veiklai yra būdingi objektų ir reiškinių apibendrinimas, analizė, klasifikavimas, t. y. pagrindiniai bet kurios mokslinės veiklos momentai, tikslai laukinis žmogus savo klasifikavimą grindžia vien jutiminėmis objektų ar medžiagų savybėmis. Žodžiu, konkreti pažintinė pirmykščių žmonių veikla ir civilizuotas mokslas – tai du lygiagretūs pažinimo būdai, reikalaujantys tų pačių protinių operacijų, būtent savybių identifikavimo ir nuoseklaus jų grupavimo. C. Lévi-Straussas taip pat aptaria vardų davimo, klasifikavimo, kategorizavimo, universalizavimo ir detalizavimo įgūdžius, pasireiškiančius tiek pirmykštėse visuomenėse, tiek civilizuotame pasaulyje. Jis pabrėžia, kad pirmykščių žmonių grupavime bei rikiavime yra racionalumo, pagrįsto ne vien utilitariniais ar funkcionaliais svarstymais, o apskritai būdingo žmogaus protui.

C. Lévi-Straussas struktūrinę analizę pritaikė ir pirmykščiam grafiniam menui tirti. Vienas būdingų šio meno bruožų yra vadinamasis suskaidymo atvaizdavimas, t. y. simetriškai atsukti ar „sudvejinti“ žvėrių atvaizdai, intensyviai stilizuoti, transformuoti, schematizuoti. Atlikęs analizę, C. Lévi-Straussas priėjo prie išvados, kad suskaidymo atvaizdavimas pirmykščiam mene išreiškia gilesnį ir esmingesnį susiskaidymą tarp individo biologinės realybės ir socialinio vaidmens, kurį jis turi įkūnyti. Kultūrose, kurioms būdingas suskaidymo atvaizdavimas, vadinamose „kaukės“ ar „tatuiruotės“ kultūrose, individas užima savo padėtį socialinėje struktūroje, išlaiko socialinį orumą ir

mistinį svarbumą tik pasitelkdamas tam tikrą papuošimą, ir kaukės bei kiti dekoratyvinio suskaidymo atvaizdai iškyla kaip savotiški tokių kultūrų giluminių struktūrų įkūnijimai grafiniame mene.

Reikšmingais rezultatais įrodęs struktūrinės analizės galimybes įvairiose žmogiškosios kultūros srityse, C. Lévi-Straussas jos neuniversalizuoja – priešingai, jis perspėja, kad šiuo „metodu neįmanoma paaiškinti absoliučiai visų reiškinių; kaip koks nors loginis-matematinis modelis, kuris pasitelkiamas, pavyzdžiui, paaiškinti meteorologinei situacijai, nepasiteisina panorus apibūdinti saulėlydžio sukeltą estetinę emociją. Jai aprašyti ir analizuoti reikalingas kitas požiūrio taškas ir kitokie suvokimo būdai”.¹⁰

Struktūralistinio metodo ribą pirmiausia nubrėžia vienas esminių jo principų, griežtai skiriantis objekto sinchroninį, t. y. jo būsenos ir funkcionavimo tam tikru momentu, tyrimą, kuris atliekamas remiantis būtent struktūralistiniu metodu, ir objekto diachroninį, t. y. jo istorijos, kitimo tyrimą pirminiu bei pagrindiniu laikant pirmąjį. Reikalaujamas sinchronijos atskyrimas sudaro aiškia priešpriešą istoriniam objekto tyrimui, pasireiškiančią ne tik lingvistikoje, bet ir kituose humanitariniuose moksluose, kuriuose yra taikomas struktūralistinis metodas.¹¹ Tačiau atsiribodami nuo diachroninės, istorinės analizės struktūralistai anaip tol neatmeta pastarosios būtinumo, o tik atsisako suteikti jai tą išskirtinį pažinimo statusą, kurį istorijai apskritai suteikė civilizuitas pasaulis. Sinchroninius ir diachroninius tyrimus C. Lévi-Straussas laiko vienas kitą papildančiais supratimo būdais. Perfrazuodamas K. Marxo teiginį, jis sako: „Žmonės patys kuria savo istoriją, bet nežino, kad jie ją kuria”.¹² Šios formulės pirmoji dalis siejama su istorinės analizės taikymu socialinės tikrovės tyrimui, tuo tarpu antroji – su struktūralistinio metodo taikymu.

Taigi struktūralistinis metodas, atskleisdamas paslėptas, abstrakčias struktūras, įgalina iširti objektą tik tam tikru požiūriu ir duoda vienpusišką tiriamo reiškinio vaizdą. Struktūralistinė prieiga nepaaiškina objekto vystymosi, nes jos nustatytos struktūros pačios savaime neatspindi pasikeitimų. Todėl struktūralistiniai tyrimai paprastai yra statinio pobūdžio ir daugiausia gali būti panaudojami įvairių kultūrinių reiškinių, išoriškai visai nepanašų, bet slepiančių savyje vieningus struktūrinius dėšningumus, struktūriniamstipologiniams apibendrinimams, universalių invariantų atskleidimui bei daugeliui praktinių pritaikymų panaudojant ESM techniką.

¹⁰ Lévi-Strauss, C.; Évilon, D. 2002. *Iš arti ir iš toli*. Vilnius: Baltos lankos, p. 119.

¹¹ Tuo tarpu gamtos moksluose analogiška padėtis nesusidarė, kadangi čia, priešingai negu socialinių ir humanitarinių mokslų srityse, istorinė, diachroninė analizė išsivystė ir buvo pritaikyta vėliau negu „metafizinis“ struktūralistinis metodas, atspindintis objekto kaip visumos praradimą, kai įvairius jo aspektus tiria atskiri mokslai. Toks visuminio objekto suskaidymas atsižvelgiant į įvairius tyrimo požiūrius yra mokslo perėjimo iš empirinio lygmens į abstraktų teorinį, formalų matematinį lygmenį būtina sąlyga. Socialiniuose ir humanitariniuose moksluose susidariusi padėtis šia prasme daugiausia aiškinama išplaukiant iš jų tyrimo objekto specifikos.

¹² Lévi-Strauss, C. 1969. *Structural Anthropology*. London: Allen Lane the Penguin Press, p. 23.

Struktūralistinio metodo taikymo galimybes ir ribotumą, gretinant jį su hermeneutinės prieigos teikiamomis galimybėmis, išsamiai aptarė P. Ricœuras. Darbe *Interpretacijos teorija* (1976), svarstydamas aiškinimo ir supratimo¹³ dialektiką interpretuojant tekstą, P. Ricœuras nurodo du galimus skaitymo būdus. Kai tekstas traktuojamas kaip santykio su pasauliu neturintis esinys, t. y. neturintis išorės, o tiktai vidų, teksto analizei taikoma struktūrinė–semiotinė analizė, paverčianti tekstą uždara ženklų sistema, analogiška F. de Saussure'o *langue*. Mechaniškas struktūrinio modelio perkėlimas iš žodžio, kaip virtualaus leksinio ženklo, srities į sakinio, kaip realaus kalbėjimo įvykio, sritį, o toliau ir į už sakinių ilgesnių sekų – tekstų – sritį, P. Ricœurui nuomone, yra kvestionuotinas ir neapima visų teksto atžvilgiu įmanomų laikysenų; taigi struktūralistinė prieiga iškyla tik kaip vienas galimų požiūrių į teksto interpretaciją. Aptardamas C. Lévi-Strausso atliktą struktūrinę mitų analizę, P. Ricœuras pažymėjo, kad mitas čia iškyla kaip savotiškas loginis instrumentas, kuris mitą tik paaiškina, bet ne interpretuoja. Analogiškus pavyzdžius P. Ricœuras pateikė iš V. Proppo mokyklos rusų formalistų, R. Bartheso ir A. J. Greimo atliktų tautosakos tyrimų srities. Vadinasi, šiuolaikinė aiškinimo samprata jau nebesiejama vien su gamtos mokslais: struktūrinės–semiotinės analizės dėka ji radosi ir humanitariniuose moksluose, pirmiausia lingvistikoje. Nors struktūralistinis metodas, taikomas teksto tyrimui, ir slopina pastarojo referentinę funkciją, bet visiškai jos neužgniaužia, nuveddamas nuo paviršinės semantikos – papasakoto mito – į giliają, ribinių situacijų semantiką. Priešingu atveju, teigia P. Ricœuras: „[...] iš struktūrinės analizės teliktų sterilus žaidimas, algebrinė dalyba, ir pats mitas netektų Lévi-Strausso jam priskirtos funkcijos – padėti žmogui suvokti tam tikras opozicijas ir ieškoti būdų palaipsniui jas suartinti. Atmesti šią nuorodą į egzistencines aporijas, į kurias susitelkęs mitinis mąstymas, reikštų mito teoriją paversti beprasmių žmonijos diskursų nekrologija”.¹⁴ Taigi P. Ricœuras siūlo suvokti struktūrinę analizę kaip vieną, bet būtiną etapą, pereinant nuo paviršinės prie giliosios teksto interpretacijos, prie teksto supratimo, kurį P. Ricœuras apibrėžia kaip jo judėjimo nuo prasmės į nuorodą atkartojimą, t. y. „nuo to, ką jis sako, į tai, apie ką kalba“.

Struktūralistinio metodo galimybių ir ribų problemą P. Ricœuras paliečia ir enciklopediniame straipsnyje „Mitas: filosofinė interpretacija“ (1989). Vėl aptardamas struktūrinio modelio taikymą mito analizei, jis pakartotinai pažymi mito kaip loginio instrumento, skirto išspręsti tam tikrus prieštaravi-

¹³ Tradiciškai hermeneutinė filosofija aiškinimą, kaip teiginių ir reikšmių išaiškinimą bei išskleidimą, paradigmiskai sieja su gamtos mokslais, tuo tarpu supratimo, kurio metu vienu sintezės aktu suvokiama dalinių reikšmių grandinė kaip visuma, pirminė taikymo sritis, hermeneutiniu požiūriu, priešingai, yra humanitariniai mokslai. Žr. Ricœur, P. 2000. *Interpretacijos teorija: diskursas ir reikšmės perteklius*. Vilnius: Baltos lankos, p. 86.

¹⁴ Op. cit., p. 100.

mus, funkciją, taip pat požiūrį į mitą kaip į uždara sistemą, kurioje svarbūs tik vidiniai tarpelementiniai santykiai be atodairos į tikrovę. Pateikęs pagrindinius struktūralistinio metodo principus, P. Ricœuras suabejoja jo rémuose taikoma hipoteze, postuluojančia kalbos homogeniškumą visuose jos lygmenyse, t. y. spėjimu, kad tie patys priešpriešos ir vienybės dėsniai valdo ir už sakinį mažesnius, vadinamuosius kalbos vienetus (fonemas, morfemas, semantemas), ir didesnius už sakinį, vadinamuosius diskurso vienetus (mito atveju – mitemas). Sekdamas E. Benveniste’u, P. Ricœuras tas dvi vienetų sistemas atskiria, netapatina jų, nes „kalbos vienetai priklauso grynai virtualioms sistemoms, o diskurso vienetų pagrindą sudaro realūs tame diskurse išsakomi įvykiai“. Būtent pastarieji įkūnija kalbos sąsajas su tikrove, jų dėka „kalba ir pasako kažką apie kažką, o kartu įgalina diskurso subjektą kalbant įvardyti save kaip *as*“.¹⁵ Tačiau ši semantinė mito funkcija struktūralistinėje analizėje iškeliamą už skliaustų, tuo būdu atimant galimybę išsiaiškinti, kiek teisingai mitas aiškina tikrovę ir apskritai leidžia suabejoti galimybe suvokti mitų prasmę. Vis dėlto struktūrinės analizės ribotumas, pasak P. Ricœuro, jokiū būdu nepaneigia jos būtinumo siekiant atskleisti vadinamąją giliają mito semantiką, „kuri lieka nepastebėta, kai skaitant nuslystama prasmės paviršiumi“.

Straipsnyje „Tarp hermeneutikos ir semiotikos“ (1990), dedikuotame A. J. Greimui, P. Ricœuras svarsto struktūrinės–semiotinės analizės santykį su hermeneutika aiškinimo ir supratimo santykio plotmėje. Kitaip negu W. Dilthey’us, hermeneutiką siejantis vien su supratimu, atmetančiu aiškinimą, P. Ricœuras apibrėžia hermeneutiką kaip tokį aiškinimo ir supratimo santykio derinimą, kai pirmenybė teikiama supratimui, tačiau aiškinimą laikant būtinu, nors ir antraeilium tarpininku. Tuo tarpu struktūrinės–semiotinės analizė, P. Ricœuro požiūriu, iškyla kaip savotiška „atvirkštinė“ hermeneutika¹⁶, kur pirmesnis yra aiškinimas, supratimą laikant išvestiniu paviršiaus rezultatu. P. Ricœuras nesutinka nei su „Vienos ratelio“ vadinamąja „mokslo vienybės“ koncepcija, neigiančia gamtos ir dvasios mokslų metodologinį atskyrimą, t. y. taikančia jiems tas pačias aiškinimo procedūras, nei su diltejišku aiškinimo ir supratimo supriešinimu, kur supratimas priskiriamas ženklų ir reikšmės sričiai, aiškinimas – faktų sričiai, o jų priešprieša atitinka gamtos ir dvasios mokslų priešpriešą. Vietoj to, P. Ricœuras pasiūlo bendrosios hermeneutikos sampratą, postuluojančią vidinę aiškinimo ir supratimo dialektiką, kur struktūrinės–semiotinės ir hermeneutinės analizės iškyla kaip du priešingi, metodologiškai „apverčiami“, todėl vienas kitą papildantys variantai bendrosios

¹⁵ Ricœur, P. 1996. „Mitas: filosofinė interpretacija“, *Mitologija šiandien* (antologija). Vilnius: Baltos lankos, p. 221–222.

¹⁶ Struktūralistines procedūras, kaip autentišką hermeneutiką, apibūdina ir F. Jamesonas; žr. Jameson, F. 1972. *The Prison–House of Language. A Critical Account of Structuralism and Russian Formalism*. New York: Princeton University Press, p. 215–216.

hermeneutikos rėmuose. Pirmajame – struktūriniame – variante supratimas yra iš aiškinimo išvestinis, bet vis dėlto svarbus pažintinis padarinys, o antrajame – hermeneutiniame – aiškinimas laikomas būtinu supratimo tarpininku: „daugiau aiškinti, kad geriau suprastum“.¹⁷ Taigi struktūrinė–semiotinė analizė, kurios pavyzdys P. Ricœurui yra A. J. Greimo semiotika, esanti būtinas ir visiškai pagrįstas, tačiau ribotas aiškinimo metodas, kurį reikia papildyti hermeneutine analize, siekiant atskleisti tiriamo diskurso individualumą ir tai, apie ką jis kalba.

Kiek struktūralistinis metodas yra susijęs su matematizavimu, formalizavimu, tiek jis paklūsta pastarojo taikymo galimybių ir ribų reikalavimams. Jau N. Bourbaki savo struktūrų teorijoje atkreipė dėmesį į esminį formalizavimo metodo ribotumą, kuris remiasi žinoma K. Gödelio nepilnumo teorema, parodančia, kad kiekviena pakankamai išvystyta neprieštaringa formali teorija yra nepilna¹⁸, vadinasi, negali išreikšti tikrovės turtingumo. Tais atvejais, kai būtina atskleisti objekto kokybines savybes, formalizavimą, taip pat struktūralistinį metodą turėtų pakeisti ar papildyti kiti tyrimo būdai.

Gauta 2005 10 10
Priimta 2005 11 24

LITERATŪRA

1. Gardner, H. 1974. *The Quest for Mind. Piaget, Lévi-Strauss and the Structuralist Movement*. New York: Vintage Books.
2. Jameson, F. 1972. *The Prison–House of Language. A Critical Account of Structuralism and Russian Formalism*. New York: Princeton University Press.
3. Leach, E. 1970. „The Legitimacy of Solomon: Some Structural Aspects of Old Testament History“, *Introduction to Structuralism*, ed. by M. Lane. New York: Basic Books, p. 248–292.
4. Lévi-Strauss, C.; Évilon, D. 2002. *Iš arti ir iš toli*. Vilnius: Baltos lankos.
5. Lévi-Strauss C. 1969. *Structural Anthropology*. London: Allen Lane the Penguin Press.
6. Lévi-Strauss, C. 1975. *The Raw and the Cooked: Introduction to a Science of Mythology: 1*. New York, Hagerstown, San Francisco, London: Harper Colophon Books.
7. Ricœur, P. 2000. *Interpretacijos teorija: diskursas ir reikšmės perteklius*. Vilnius: Baltos lankos.
8. Ricœur, P. 1996. „Mitas: filosofinė interpretacija“, *Mitologija šiandien* (antologija). Vilnius: Baltos lankos, p. 216–242.
9. Ricœur, P. 1992. „Tarp hermeneutikos ir semiotikos“, *Baltos lankos*, Nr. 2, p. 21–38.
10. Бурбаки, Н. 1965. *Теория множеств (Начала математики, ч. 1, кн. 1)*. Москва: Мир.
11. Соссюр, Ф. де 1977. „Курс общей лингвистики“, *Соссюрю Ф. де. Труды по языкознанию*. Москва: Прогресс, с. 31–273.

¹⁷ Ricœur, P. 1992. „Tarp hermeneutikos ir semiotikos“, *Baltos lankos*. Nr. 2, p. 25.

¹⁸ Бурбаки, Н. 1965. *Теория множеств (Начала математики, ч. 1, кн. 1)*. Москва: Мир, с. 344–345.

Vida Gumauskaitė

POTENTIAL AND LIMITS OF STRUCTURALIST METHOD

SUMMARY

The ground-breaking works of Ferdinand de Saussure enabled scholars to formulate an abstract object of linguistic research, that is, language as a sign system. As a result, linguistics became the first area among other fields of the humanities where structuralist analysis was initiated and applied systematically. The recognition of sign aspect in various cultural phenomena treating them as sign systems made possible the application of fundamental principles of structural linguistics in other fields of the humanities and social sciences. The potential of structuralist method most vividly revealed itself in the multifaceted scientific activity of Claude Lévi-Strauss: the structuralist method was applied not only to structural analysis of myths, but also to the research of kinship, marriage relationships, and social organization of primitive peoples. The relevant mathematical tools were used in the analysis of totemism, primitive thought, and primitive graphic art. The boundaries of the research area wherein the structuralist method can be productively applied and the limits of this method are demarcated by one of its fundamental principles demanding to strictly distinguish between the research of an object in terms of synchronicity which is linked to structural analysis, and the diachronic research of that object related to historical analysis. While distancing themselves from diachronic perspective, the structuralists do not reject its relevance and think of it as a complementary way of broader and more complete understanding. Discussing the potential and limits of structuralist method and comparing it to hermeneutic approach, Paul Ricoeur shows that structural-semiotic analysis is well-grounded and one of the necessary modes of interpreting, but limited and insufficient, for it is bracketing the relation of an analysed object, which is treated as a closed sign system, to reality, and therefore has to be complemented by hermeneutic perspective. The structuralist method, to the extent that it implies the use of mathematical tools and formal procedures in general, is subject to the criteria defining the possibility and limits of application of mathematical and other formal procedures.

KEY WORDS: structural linguistics, sign system, analysis of myth, totemism, savage mind, hermeneutics.